Jiezno ir Stakliškių apylinkių priešistorė

Algirdas Girininkas
Klaipėdos universitetas

Įvadas

Apie Jiezno ir Stakliškių akmens amžiaus paminklus rašė Z. Gliogeris, T. Daugirdas, P. Tarasenka, R. Rimantienė ir kiti archeologai (1). P. Tarasenka ir Z. Gliogeris mini (2), kad prie Seniavos dvarelio (Stakliškių sen.) buvo rasta titnago dirbinių. T. Daugirdas ir P. Tarasenka mini, kad Nibriuose (Jiezno sen.) aptinkamos titnaginės nuoskalos (3), o prie Paverknių (Ginkaus kalno) piliakalnio, dabar jau Birštono savivaldybės teritorija, aptinkama retušuotų skelčių ir nuoskalų (4).

Bronzos amžiaus radinius identifikavo J. Puzinas (5), E. Grigalavičienė (6), romėniškojo laikotarpio paminklus tyrė J. Antanavičius (7), piliakalnius, pilkapynus žvalgė A. Tautavičius (8), V. Daugudis (9), piliakalnius tyrė G. Zabiela (10). Apibendrinančiuose Lietuvos archeologiją darbuose (11) minimos įvairios Jiezno ir Stakliškių seniūnijų vietovės, kuriose aptikta pavienių priešistorę menančių paminklų ir radinių. Šio regiono archeologijos paminklus 2004–2005 m. kompleksinės ekspedicijos metu žvalgė šio straipsnio autorius.

Jiezno ir Stakliškių apylinkės apima Dzūkų aukštumos dalį, į kurį įeina Kruonio–Užuguosčio, Gruožninkų ir dalis Butrimonių kalvotos moreninės pakilumos, vakarinė dalis Gripiškių kalvoto moreninio duburio (12). Visas Jiezno ir Stakliškių apylinkes jungia Verknės upės vidurupio ir žemupio baseinas. Dar formuojantis Nemuno vidurupiui, Verknė įtekėjo į Nemuną ties Nemajūnais. Ir tik vėliau Verknė prasiveržė į šiaurės vakarus, sudarydama gilų žemupio slėnį, įtekėdama į Nemuną dabartinėje vietoje. Taigi Verknės slėnis dubliuoja povandeninio termokarsto atkurtą slėnį. Tik žemiau Verbyliškių Verknė, pasukusi į šiaurės vakarus, suformavo erozinį slėnį su terasomis. Dar ir dabar Verknės senslėnio tęsinys ties Nemajūnais įsiremia į Nemuno slėnį.

Paskutinio Nemuno ledyno Baltijos stadijos traukimosi iš Vidurio ir Šiaurės Lietuvos teritorijų metu (prieš 13 000 m.) Lietuvos teritorijoje Biolingo periodu pasirodė pirmieji poledynmečio gyventojai, kurie parkinės tundros landšafte medžiojo šiaurės elnius (*Rangifer tarandus*), laukinius arklius (*Equus ferus*), vilkus (*Canis lupus*), briedžius (*Alces alces*), įvairius paukščius. Ypač daug čia buvo šiaurės elnių, kurie pavasarį ir rudenį migruodavo šiaurės–pietų kryptimi (13). To meto gyventojai prisitaikė prie jų migracijos laiko ir kelių ir sėkmingai juos medžiodavo, ypač prie pastovių jų kėlimosi per upes vietų. Jiezno apylinkėse tai buvo Žideikonių–Dambavos ruožas palei dešinįjį Nemuno krantą, nuo kurio šiuo metu prasideda Kauno marių patvanka.

Šios Nemuno pakrantės ruožo gyventojų kasdieniai darbai ir gyvensena buvo susiję su Nemunu, kurio šiandieninė vaga pradėjo formuotis prieš 14 700–14 400 metų, kada Nemuno aukštupio patvanka nebegalėjo nutekėti Volkušanki–Bebžo slėniu ir savo vandenis nukreipė į Stakliškių–Simno prieledynines marias (14). Nuo to laiko Nemuno vidurupyje formavosi terasos, salpa, prie kurios kūrėsi ir pirmieji poledynmečiu atėję gyventojai.

© *www.llt.lt*

Interneto svetainės www.llt.lt. pastaba: Šis anksčiau nepublikuotas tekstas, kurio nuorašas patvirtintas notaro 2009 11 02, svetainėje www.llt.lt nuolat skelbiamas nuo 2009 11 02.

Akmens amžiaus paminklai

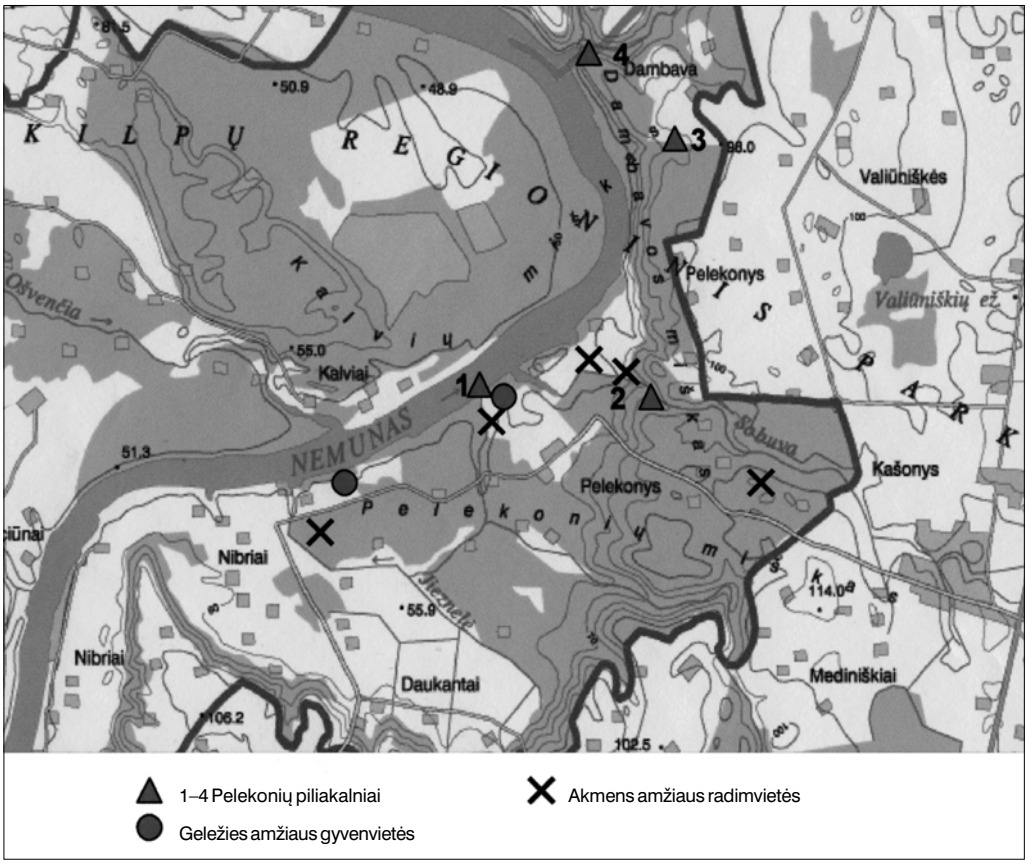

1 žem. Pelekonių apylinkių archeologiniai paminklai ir pavienių dirbinių radimvietės

Pirmieji duomenys apie panemuniais gyvenusius žmones siekia paleolito laikus (10500–8000 m. pr. Kr.). Čia Pelekonių (Jiezno sav.) kaime, kalvelėje netoli Pelekonių I piliakalnio (1 žem.) buvo aptikti Svidrų kultūrai priklausantys dirbiniai: strėlės antgalis su išryškinta įkote, skaldytinis ir kelios nuoskalos. Šiuos dirbinius galėjo palikti šiaurės elnių medžiotojai, gyvenę abipus Nemuno. Tai rodo, kad šiaurės elniai galėjo būti medžiojami tiek rudens, tiek ankstyvojo pavasario migracijos laikotarpiais. Vėlyvojo paleolito gyvenviečių ir šiaurės elnių skeleto bei ragų kartografavimas rodo, kad jie migravo iš Užnemunės ir į Užnemunę dažniausiai kirsdami Nemuną jo vidurupyje ties rėvomis. Panašių radinių prie Nemuno pakrančių ties jų rėvomis aptikta ties Ežerynais (Alytaus r.), Balbieriškiu (Prienų r.), Darsūniškiu (Kaišiadorių r.) ir kt. vietose (15).

Iš mezolito laikotarpio (8000–5500/5300 m. pr. Kr.) pavienių dirbinių aptikta ties Pelekonių kaimu (Jiezno sav.). Čia rytinėje kaimo dalyje (1 žem.) aptikta Janislavicų kultūrai būdingų titnaginių strėlės antgalių, gremžtukų, ginkluotei ir darbo įrankiams skirtų ašmenėlių. O kitoje Nemuno upės pusėje ties Vangų kaimu aptikta tokių pat strėlės antgalių, kirvelių.

Į pietvakarius nuo Noreikiškių piliakalnių (Stakliškių sen.) buvusios piliakalnių papėdės gyvenvietės teritorijoje kairiajame Alšyčios upelio krante ariamoje dirvoje (2 žem.)

© www.llt.lt

Interneto svetainės www.llt.lt. pastaba: Šis anksčiau nepublikuotas tekstas, kurio nuorašas patvirtintas notaro 2009 11 02, svetainėje www.llt.lt nuolat skelbiamas nuo 2009 11 02.

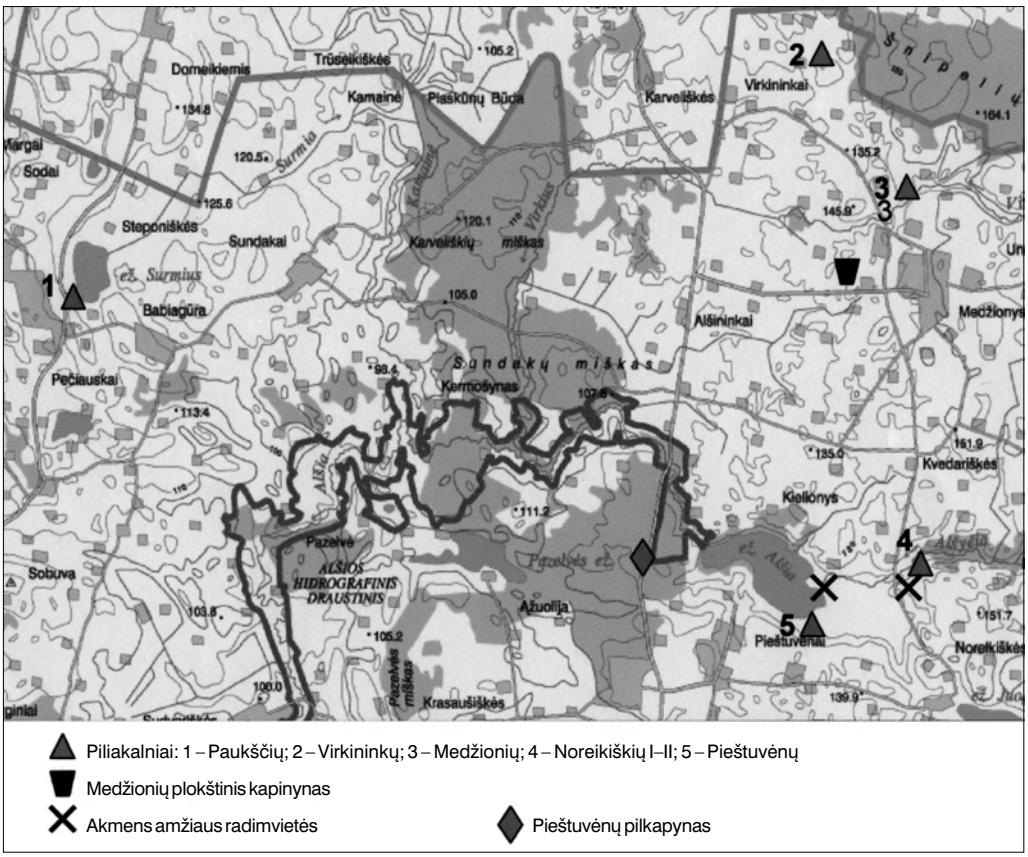

2 žem. Jiezno ir Stakliškių apylinkių archeologiniai paminklai ir pavienių dirbinių radimvietės

2005 m. buvo aptikta pavienių titnaginių dirbinių, kurie priskiriami mezolito laikotarpiui. Tarp dirbinių buvo lancetinis strėlės antgalis ir galinis gremžtukas. Kita mezolitinė dirbinių sankaupa aptikta ties Alšyčios upės ir Alšios ežero santaka (2 žem.). Čia, be skelčių ir kelių nuoskalų, aptikti du titnaginiai ašmenėliai, retušuoti statmenu retušu, ir lancetinio antgalio viršutinė dalis. Šie visi dirbiniai mena vėlyvojo mezolito žmonių gyvensenos pėdsakus.

Neolito laikotarpio (5500/5300–2000 m. pr. Kr.) dirbinių Jiezno ir Stakliškių apylinkių teritorijoje aptikta nedaug. Tai kelios puodų šukės, rastos prie Sobuvos upelio netoli Pelekonių II piliakalnio (1 žem.), ir širdies formos titnaginis strėlės antgaliukas. Vėlyvajam neolitui būdingų dirbinių – peiliukų, gremžtukų, retušuotų skelčių aptikta 1 km į pietvakarius nuo kaimo (16) ir netoli dešiniojo Jieznelės upės kranto (1 žem.).

1 pav. Laivinis kovos kirvis. Stakliškės. Pagal J. Puziną, 1983, pav. 10:2

Dešiniajame Sobuvos upelio krante netoli Pelekonių II piliakalnio, žemiau mezolitinės radimvietės, buvo aptikti akmens amžiaus gyvenvietės pėdsakai (1 žem.). Čia rasta daug titnaginių nuoskalų, ašmenėlių, įstatomų į kaulinius, medinius ir raginius darbo įrankius ir ginklus.

Gripiškių kaime (Stakliškių sen.), dešiniajame Verknės upės krante, kasant kūdrą, buvo aptiktas keturkampio skersinio pjū-

© www.llt.lt

Interneto svetainės www.llt.lt. pastaba: Šis anksčiau nepublikuotas tekstas, kurio nuorašas patvirtintas notaro 2009 11 02, svetainėje www.llt.lt nuolat skelbiamas nuo 2009 11 02.

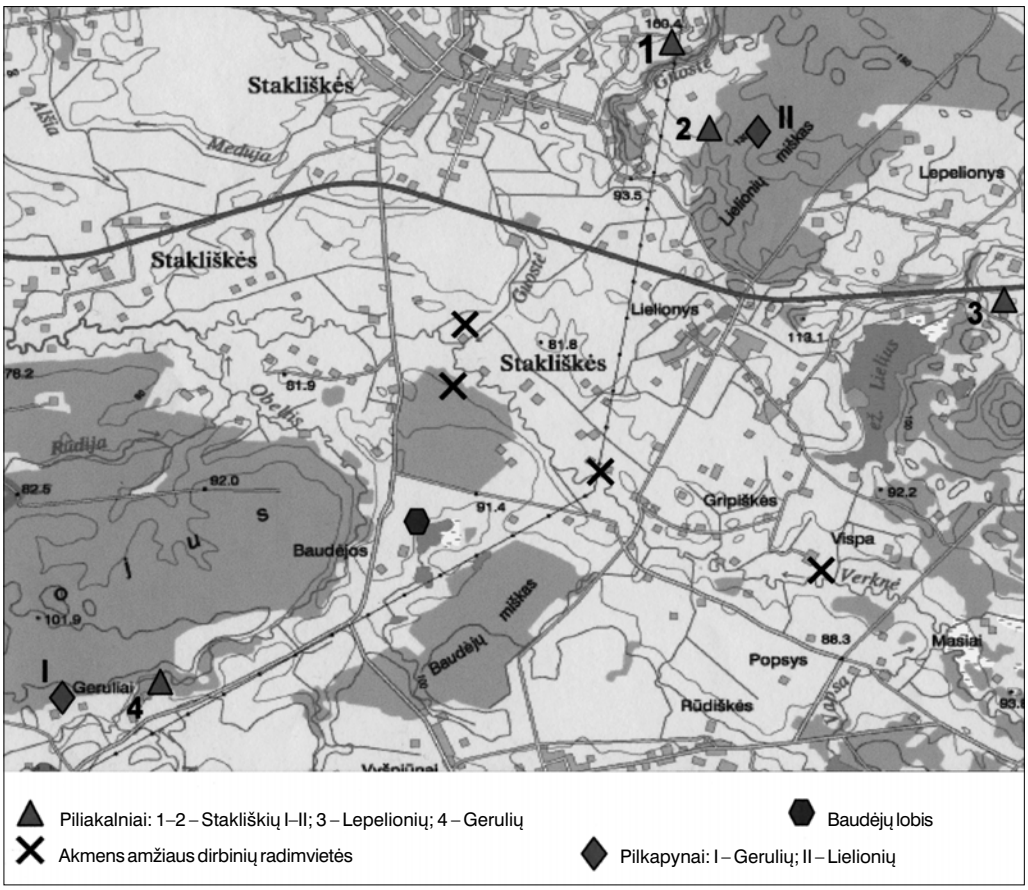

3 žem. Stakliškių apylinkių archeologiniai paminklai ir pavienių dirbinių radimvietės

vio šlifuotu paviršiumi titnaginis kirvis (17) (2 pav.), kuris datuojamas vėlyvuoju neolitu – III tūkst. pr. Kr. laikotarpiu (3 žem.). Šalia kūdros, ariamo lauko lomelėje, aptiktas didelis kiekis titnaginių skelčių, nuoskalų, kurios čia liko gaminant įvairius titnaginius dirbinius.

Vispos kaimo teritorijoje (Stakliškių sen.) dešiniajame Lėlelės upelio krante, netoli santakos su Verknės upe (3 žem.), aptikta vėlyvajam neolitui būdingų dirbinių: gremžtukų, trikampis strėlės antgalis, skelčių ir nuoskalų. Pavienių titnaginių dirbinėlių aptikta Guostės ir Verknės santakoje – dešiniajame Guostės krante ir Verknės santakos plote, kairiajame aukštame Verknės krante priešais Guostės žiotis (3 žem.). Čia, be dviejų gremžtukų, aptiktas titnaginis peiliukas, pagamintas iš skeltės, ir 5 skeltės retušuotomis kraštinėmis bei vėlesnio, matyt, bronzos amžiaus keramikos.

2 pav. Titnaginis įtveriamasis šlifuotu paviršiumi kirvis. Gripiškės (Stakliškių sen.)

Neolito laikotarpiui galima priskirti akmeninius įtveriamuosius lęšio formos kirvelius, aptiktus Stakliškių miestelyje, taip pat Baudėjose (Stakliškių sen.). Stakliškėse buvo aptiktas vėlyvojo neolito laikmečio laivinis kovos kirvis (1 pav.), kurį savo darbe aprašo J. Puzinas (18).

© www.llt.lt

Interneto svetainės www.llt.lt. pastaba: Šis anksčiau nepublikuotas tekstas, kurio nuorašas patvirtintas notaro 2009 11 02, svetainėje www.llt.lt nuolat skelbiamas nuo 2009 11 02.

Bronzos amžiaus paminklai ir radiniai

Stakliškių ir Jiezno apylinkių teritorijoje tyrinėtų bronzos amžiaus laikotarpio paminklų maža. Prie Paverknių (Ginkaus kalno) piliakalnio aptiktos retušuotos skeltės ir nuoskalos, kurios R. Rimantienės įvardintos kaip mezolitiniai dirbiniai, iš tiesų turėtų priklausyti ankstyvojo bronzos amžiaus laikmečiui.

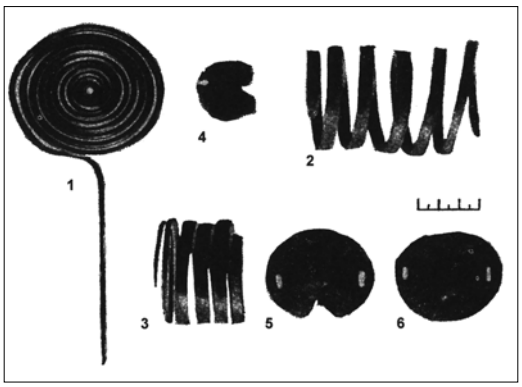

3 pav. Baudėjų lobis (Stakliškių sen.): 1. smeigtukas su spiraline galvute; 2–3. įvijinės apyrankės; 4–6. kūgio formos plokštelės

Vienas žymiausių to meto paminklų, priskiriamas vėlyvajam bronzos amžiui, yra Baudėjų lobis (19). 1936 m. įrengiant Baudėjų dvaro tvenkinį (3 žem.), jo dumble buvo aptiktas įvijinis smeigtukas, dvi įvijinės apyrankės, 4 kūgio formos plokštelės su pailgomis skylutėmis, pusmėnulio formos kabutis bei 3 alavo žaliavos fragmentai (3 pav.). Tiek Baudėjų, tiek kitose Lietuvos teritorijose iš bronzos pagamintų daiktų lobiai aptinkami buvusiuose vandens telkiniuose, o tai siejasi su aukojimo papročiais, kuriais to meto žmonės siekė užsitikrinti aukštesnių jėgų paramą ūkyje, buityje ir anapilyje. Su Baudėjų vietove yra susijusių įdomių pasakojimų. Čia buvusioje pelkėje esą nuskendęs švedas, norėdamas pavyti merginą. Kitas Baudėjų dvare dirbusio A. Šipkausko (2004 m.) pasakojimas susijęs su ugnelėmis, kurios dar prieš Baudėjų tvenkinių įrengimą vaikščiodavusios po raistą. Jo pasakojimu, taip degęs auksas.

Jiezno ir Stakliškių apylinkėse iš I tūkst. pr. Kr. laikų aptinkama daug įvairių formų akmeninių kirvių, kurie buvo dažnai naudojami greta metalinių įrankių. Jų aptikta tiek pačiame Jiezno (fiksuotas 1 egz.), tiek Stakliškių miestelyje (fiksuoti 2 egz.) bei Stakliškių I piliakalnyje. Akmeniniai kirviai su skyle kotui išsimėtę įvairiose vietose, ne tik buvusiose gyvenvietėse. Jų aptinkama to meto buvusiuose laukuose, miškuose, ten, kur vyko ūkinis darbas. Dažniausiai aptinkami kirviai yra bemaž netinkami darbui, nes jų ašmenys taip nugaląsti, kad koto įstatymo ir ašmenų kampas neleidžia produktyviai su tokiais įrankiais dirbti. Tokio pobūdžio kirvių aptikta Pakrovų kaime (Stakliškių sen.), prie Jiezno netoli Verbliūdo ežerėlio, prie Medžionių piliakalnio bei Pikelionių kaime (Jiezno sen.) prie Verknės upės.

Laidojimo paminklai

Iš I tūkstantmečio pirmosios pusės Stakliškių apylinkėse aptinkama griautinių palaidojimų plokštiniuose kapinynuose. Vienas jų yra vakarinėje Medžionių kaimo dalyje prie vieškelio, einančio iš Alšininkų į Medžionis, Krūsnių kalne (2 žem.). Čia 1967 m. kasant rūsius bulvėms, buvo aptikti žalvariniai papuošalai ir žmonių kaulai. 1969 m. toje vietoje buvo vykdomi archeologiniai tyrinėjimai (vad. J. Antanavičius) (20), kurių metu aptikti trys turtingi kapai 50–70 cm gylio duobėse, kurių galvos orientuotos į pietvakarius. Moters kape buvo aptiktos dvi žalvarinės antkaklės – viena šaukštiniais galais, kita vytinė kilpiniais galais, žalvarinė pasaginė emaliuota segė ir žalvarinė rankogalinė apyrankė. Kapavietėje buvo rasti 43 žalvariniai cilindrėliai ir austos juos-

© www.llt.lt

Interneto svetainės www.llt.lt. pastaba: Šis anksčiau nepublikuotas tekstas, kurio nuorašas patvirtintas notaro 2009 11 02, svetainėje www.llt.lt nuolat skelbiamas nuo 2009 11 02.

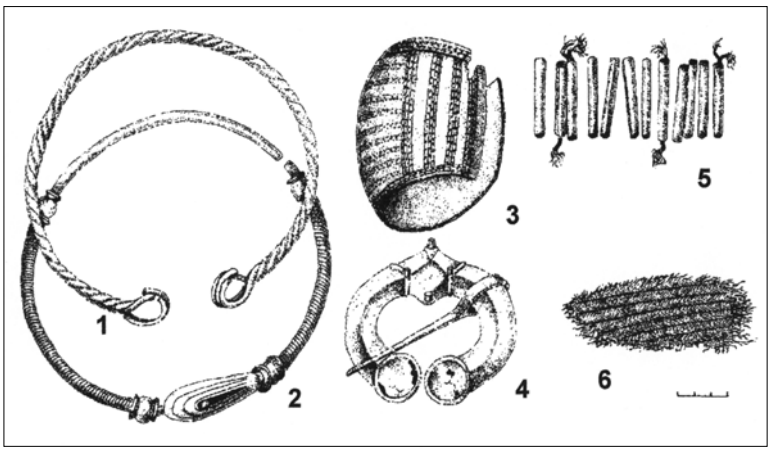

4 pav. Medžionių kapinynas (Stakliškių sen.). Moters kapas: 1. vytinė kilpiniais galais antkaklė; 2. šaukštiniais galais antkaklė, 3. žalvarinė rankogalinė apyrankė; 4. žalvarinė pasaginė emaliuota segė; 5. žalvariniai cilindrėliai; 6. austos juostos atplaiša

tos atplaiša (4 pav.). Vyro kape aptiktas geležinis įmovinis kirvis ir geležinis su neaukšta kūgio formos viršūne antskydis. Kitame vyro kape mirusiajam buvo įdėtos turtingos įkapės – sidabrinė šaukštiniais galais antkaklė, geležinis lazdelinis smeigtukas, žalvarinė pasaginė emaliuota segė, geležinė diržo sagtelė, geležinio peilio geležtė ir geležinis įmovinis ietigalis. Visi čia aptikti ir tyrinėti kapai datuojami III–IV a. laikotarpiu.

Vėlesni palaidojimai, jau iš V–VI a., gali būti iš Gerulių pilkapyno, kuris yra 0,85 km į vakarus nuo Gerulių piliakalnio ir 0,4 km į šiaurę nuo Obelties kairiojo kranto, Gojaus miško pietrytiniame pakraštyje, prie raisto (3 žem.). Šiame pilkapyne išliko 6 pilkapiai, kurių skersmuo siekia iki 10 m ir yra apie 0,8 m aukščio. Pilkapiai buvo su akmenų vainikais, kuriuos vietiniai gyventojai apie 1925 m. išlupę ir panaudoję ūkio reikalams, o sampilus iškasinėjo ieškodami lobių. Šie pilkapiai su akmenų vainikais gali būti priskiriami lietuvių genties žmonėms, kurie nuo VI a. savo mirusiuosius jau degino.

Jiezno ir Stakliškių apylinkėse IX–XII a. laidojimo paminklų padaugėja. Iki mūsų dienų dar išliko Pieštuvėnų (2 žem.), Lielionių (Stakliškių sav.) (3 žem.), Pramiežių (Stakliškių sav.) (4 žem.), o visai ant ribos su Jiezno savivaldybe – Šilaičių pilkapynai. Pieštuvėnų kaimo teritorijoje buvę pilkapiai, kuriuos aprašė F. Pokrovskis ir P. Tarasenka, buvo laikomi sunaikinti, tačiau 1988 m. jie buvo iš naujo lokalizuoti (21). Šiuo metu šiame pilkapyne, kuris yra 0,4 km nuo Alšios ežero vakarinio kranto abipus kelio Stakliškės–Kalviai, išliko 11 pilkapių, kurių sampilai siekia iki 0,5 m aukštį, o skersmenys – iki 7–12 m. Pagal XIX a. pab. ir XX a. pr. archeologinių žvalgymų duomenis, šiuose pilkapiuose galėjo būti degintiniai palaidojimai su žirgais. Pilkapių teritorijoje lobių ieškotojai buvo aptikę balno kilpą.

4 žem. Pramiežių pilkapynas

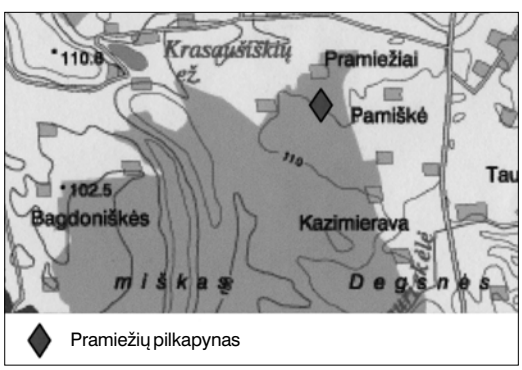

Lielionių pilkapynas yra 200 m į rytus nuo Stakliškių II piliakalnio Lielionių miške. Pilkapius juosia grioviai, sam-

© www.llt.lt

Interneto svetainės www.llt.lt. pastaba: Šis anksčiau nepublikuotas tekstas, kurio nuorašas patvirtintas notaro 2009 11 02, svetainėje www.llt.lt nuolat skelbiamas nuo 2009 11 02.

5 pav. Lielionių pilkapyno pilkapis. 2005 m.

6 pav. Pramiežių pilkapynas. 2005 m.

pilų aukštis siekia iki 1 m, o jų skersmuo – iki 10 m (5 pav.). Šis pilkapynas su Stakliškių II piliakalniu ir šalia esančia gyvenviete sudaro vieną IX–XII a. kompleksą.

Pramiežių pilkapynas yra 0,7 km į pietus nuo Pramiežių–Krasaušiškės kelio ir 0,75 km į vakarus nuo Stakliškių–Pieštuvėnų kelio šalia kaimo, Degsnės miške. Čia fiksuoti 52 pilkapiai ir dar keletas labai apardytų. Pilkapių sampilai apjuosti grioviais, kurių skersmuo siekia iki 10 m, o aukštis – iki 1 m (6 pav.). Pilkapiai pagal savo formą primena IX–XII a. kapinyną.

Piliakalniai ir gyvenvietės

Jiezno ir Stakliškių seniūnijų ribose žinoma 15 piliakalnių. Tai Pelekonių I–IV (1 žem.), Paukščių (Jiezno sav.), Virkininkų, Medžionių, Noreikiškių I, II, Pieštuvėnų (2 žem.), Stakliškių I, II, Lepelionių, Gerulių (3 žem.) ir Vilkininkų (Stakliškių sen.) (5 žem.) piliakalniai.

Piliakalniai Lietuvos teritorijoje žinomi nuo I–II tūkst. pr. Kr. ribos. Jiezno ir Stakliškių seniūnijų ribose žinomi piliakalniai yra jau iš geležies amžiaus laikotarpio (500 m. pr. Kr.–1200 m. po Kr.). Iš visų piliakalnių tik Pieštuvėnų piliakalnis gali

© www.llt.lt

Interneto svetainės www.llt.lt. pastaba: Šis anksčiau nepublikuotas tekstas, kurio nuorašas patvirtintas notaro 2009 11 02, svetainėje www.llt.lt nuolat skelbiamas nuo 2009 11 02.

siekti ankstyvojo geležies amžiaus laikotarpį. Visi kiti datuojami I tūkst.–II tūkst. pradžia. Jiezno ir Stakliškių apylinkių ankstyviausi piliakalnių kultūriniai sluoksniai siekia vėlyvosios Brūkšniuotosios keramikos kultūros laikus. Šio laikotarpio piliakalniai jau yra gana gerai įtvirtinti. Jie nuo gamtiškai neapsaugotų pusių turi supiltus didžiulius pylimus ir šalia jų plačius griovius. Viena iš įdomesnių yra Pelekonių kaimo keturių piliakalnių grupė. Kaip rodo piliakalnių žvalgymų ir tyrimų duomenys, jie nėra vienalaikiai, todėl bendros vienalaikės gynybinės sistemos nesudarė, kaip kad Kernavės ar kiti Lietuvoje aptinkami grupiniai vienalaikiai piliakalniai.

5 žem. Vilkininkų piliakalnis

Pelekonių I piliakalnis buvo įrengtas dešiniajame Juodijos upelio krante į rytus nuo santakos su Nemunu (7 pav.). Užtvenkus Nemuną, piliakalnis atsirado prie pat jo kranto ir buvo intensyviai skalaujamas, kol bemaž visą jį Kauno marių vandenys nuplovė. Piliakalnio liekanas – 5 m aukščio ir 35 m ilgio šlaitą – 1988 m. tyrinėjo dr. G. Zabiela (22). Jame buvo aptiktas akmenų grindinys, rasta lipdytos keramikos, vėlyvų, matyt, XVIII a. Pelekonių kaimo kapinaičių liekanos. Pagal tyrimų duomenis, piliakalnis buvo naudojamas I tūkst. viduryje. Tą patvirtintų į pietryčius nuo piliakalnio dar išlikusi piliakalnio papėdės gyvenvietė, kuri 2003 m. buvo tyrinėta. Gyvenvietėje aptikta stulpinės konstrukcijos pastatų liekanų bei 116 × 110 cm skersmens atviras židinys. Židinyje ir greta jo rasta lipdytų brūkšniuotu, grublėtu ir lygiu paviršiumi puodų šukių, kurios rodo, kad čia gyvenę dar brūkšniuotąją ir grublėtąją keramiką lipdę žmonės. Šis Brūkšniuotosios keramikos kultūros pabaigos ir Grublėtosios keramikos kultūros pradžios laikotarpis Lietuvos teritorijoje atitinka III–V a. po Kristaus.

7 pav. Pelekonių I piliakalnis. 1968 m.

© *www.llt.lt*
Interneto svetainės www.llt.lt. pastaba: Šis anksčiau nepublikuotas tekstas, kurio nuorašas patvirtintas notaro 2009 11 02, svetainėje www.llt.lt nuolat skelbiamas nuo 2009 11 02.

Pelekonių II piliakalnis (vadinamas Pilike) yra 1,1 km į rytus nuo Pelekonių I piliakalnio ir į pietryčius nuo dabartinių kaimo kapinių kairiajame Sobuvos upelio krante. Didžioji piliakalnio dalis upelio nuplauta. Išliko 9 m ilgio, 2 m aukščio ir 15 m pločio pylimas bei vienas 10 m aukščio šlaitas. Piliakalnis gali būti datuojamas I tūkst. po Kristaus.

Nuo Pelekonių kaimo 1,2 km į pietvakarius tarp Nemuno ir kelio Pelekonys–Nibriai 1988 m. aptikta didelė geležies amžiaus gyvenvietė (23), kurioje rasta brūkšniuotosios, grublėtosios bei lygiu paviršiumi keramikos, žalsvo stiklo karolis (1 žem.). Čia 1997 m. buvo ištirtas 11 m^2 plotas ir konstatuota, kad gyvenvietė turi 80 cm storio kultūrinį sluoksnį (24). Ši gyvenvietė yra vienalaikė su Pelekonių I ir II piliakalniais ir datuojama I tūkst. pirmąja puse ir viduriu, kuris atitinka Romėniškojo laikotarpio pabaigos ir Tautų kraustymosi laikotarpius.

Pelekonių III piliakalnis yra 2,15 km į šiaurės rytus nuo Pelekonių I piliakalnio ir 1,45 km į šiaurę nuo Pelekonių II piliakalnio. Jis įrengtas Šlaitų Ravo upelio kairiajame krante. Piliakalnio aikštelė trikampės konfigūracijos – 15 m ilgio ir 8 m pločio rytiniame gale. Nuo mažiausiai gamtiniu požiūriu apsaugotos pusės supiltas 4 m aukščio ir 19 m pločio pylimas, už kurio yra 25 m pločio ir 3 m gylio griovys. Piliakalnis datuojamas I tūkst.–II tūkst. pradžia.

Pelekonių IV piliakalnis (vadinamas Pilale ir Dambava) yra 900 m į šiaurės vakarus nuo Pelekonių III piliakalnio. Jis įrengtas Viekšnios kairiajame ir Nemuno dešiniajame krante. Aikštelė 85 m ilgio ir 35 m pločio, kurios pietrytiniame krašte supiltas 35 m ilgio, 5,5 m aukščio ir 25 m pločio pylimas, už kurio yra 2 m gylio ir 30 m pločio griovys. Piliakalnio šlaitai statūs ir vietomis siekia 30 m aukštį. Piliakalnis datuojamas I tūkst.–II tūkst. pradžia.

Pelekonių III ir IV piliakalniai pagal savo struktūrą ir įtvirtinimų pobūdį yra vėlesni ir labiau įtvirtinti. Jie galėjo dar būti naudojami kovų su Kryžiuočių ordinu metu. Pelekonių vietovės kryžiuočių kelių į Lietuvą aprašymuose neaptinkama. Pagrindinis kryžeivių kelias buvo šiauriau – Darsūniškio apylinkėse.

Vienas gražiausių ir vaizdingiausių piliakalnių Lietuvos teritorijoje yra Paukščių (Bobų Kalnas, Vilkų, Steponiškių) piliakalnis Surmiaus ežero pietvakariniame krante. Aikštelė apvali, 7 m skersmens, iš visų pusių apjuosta pylimu. Aukščiausia pylimo vieta yra 4,5 m nuo priešingos ežero kranto pusės. Piliakalnio šlaitai siekia 9–14 m aukščio, yra statūs. Nuo piliakalnio į šiaurės vakarus, vakarus ir pietus, šalia jos papėdės, yra gyvenvietė, kurioje aptikta brūkšniuotosios, grublėtosios ir lygiu paviršiumi keramikos. Piliakalnis datuojamas I tūkst.–II tūkst. pradžia ir galėjo būti nedidelės bendruomenės gynybiniu įrenginiu.

Vienas ankstyvesnių Stakliškių seniūnijos teritorijoje esančių piliakalnių gali būti Virkininkų piliakalnis, esantis į šiaurės rytus nuo Virkininkų kaimo (8 pav.). Piliakalnio aikštelė ovali, 21 × 15 m dydžio, šlaitai iki 8 m aukščio. Piliakalnis ilgą laiką buvo ariamas, o jo pietinė pusė nukasta. Žvalgomosios ekspedicijos metu piliakalnio teritorijoje buvo aptiktos 3 vėlyvajai Brūkšniuotosios keramikos kultūrai priklausančios puodų šukės. Piliakalnis gali būti datuojamas pirmaisiais amžiais prieš Kristų ir pirmaisiais amžiais po Kristaus.

Medžionių piliakalnis (P. Tarasenkos įvardytas Medėnų vardu) yra Medžionių kaimo šiaurinėje dalyje į šiaurės vakarus nuo kaimo kapinių, dešiniajame Virkaus

© www.llt.lt

Interneto svetainės www.llt.lt. pastaba: Šis anksčiau nepublikuotas tekstas, kurio nuorašas patvirtintas notaro 2009 11 02, svetainėje www.llt.lt nuolat skelbiamas nuo 2009 11 02.

8 pav. Virkininkų piliakalnis iš vakarų pusės. 2004 m.

9 pav. Medžionių piliakalnio pylimas iš rytų pusės. 2005 m.

10 pav. Noreikiškių I piliakalnis iš pietų pusės. 2004 m.

© *www.llt.lt*
Interneto svetainės www.llt.lt. pastaba: Šis anksčiau nepublikuotas tekstas, kurio nuorašas patvirtintas notaro 2009 11 02, svetainėje www.llt.lt nuolat skelbiamas nuo 2009 11 02.

11 pav. Noreikiškių II piliakalnis iš pietų pusės. 2004 m.

upelio krante, santakoje su bevardžiu upeliu. Aikštelė yra 44 m ilgio ir 25 m pločio. Piliakalnio šiaurės rytiniame gale yra 7 m aukščio ir 18 m pločio pylimas (9 pav.). Aikštelės pietvakariniame gale yra 16 m ilgio, 1 m aukščio ir 7 metrų pločio antras pylimas. Piliakalnio šlaitai yra iki 15 m aukščio. Dalis pylimo ir aikštelės pietinis galas yra nuslinkęs. Šiaurinėje ir pietinėje piliakalnio papėdėje yra piliakalnio gyvenvietės kultūrinio sluoksnio pėdsakai, kuriame aptikta grublėtosios keramikos, molinių verpstukų, o piliakalnio šiaurinėje pašlaitėje – du akmeniniai su skyle kotui kirviai. Piliakalnis datuojamas I tūkst. viduriu–II tūkst. pr. Gali būti, kad piliakalnis turi ir ankstyvesnių laikų kultūrinius sluoksnius.

Noreikiškių (Guzelio) piliakalniai yra į rytus nuo Alšios ežero, Alšios upelio kairiajame krante. Pirmojo piliakalnio šlaitai statūs ir siekia iki 15 m aukščio. Pietų pusėje piliakalnį nuo gretimos aukštumos skiria 30 m ilgio ir 2 m gylio griovys (10 pav.). Aikštelė ovali, 5 × 6 m pločio, iš visų pusių, išskyrus šiaurės rytinį pakraštį, apjuosta iki 2 m aukščio ir 9 m pločio pylimu. 40 m į šiaurę nuo piliakalnio arčiau Alšios upelio kranto yra antrasis piliakalnis (11 pav.), kai kurių archeologų įvardijamas kaip pirmojo piliakalnio papilys. Šis piliakalnis turi 52 × 32 m dydžio aikštelę. Šiaurės rytinėje aikštelės dalyje yra supiltas 2 m aukščio ir 12 m pločio pylimas, už kurio iškastas 40 m pločio ir 2 m gylio griovys. Piliakalnio šlaitai statūs, iki 10 m aukščio. Apie 30 m į šiaurės rytus nuo piliakalnio gretimoje aukštumoje yra supiltas 0,5 m aukščio ir 9 m pločio pylimas, už kurio iškastas 4 m pločio ir 0,4 m gylio griovys. Už jo yra dar vienas pusės metro aukščio ir 4 m pločio pylimas.

30 m į šiaurės vakarus nuo antrojo piliakalnio, taip pat Alšios upelio slėnyje, yra 4 m aukščio kalva, kurios viršuje yra 10 × 15 m skersmens aikštelė. Šiaurės rytinėje kalvelės pusėje nuo aukštumos ji atskirta 14 m pločio ir 2 m gylio grioviu. Ši kalva galėjo būti priedanga antrojo piliakalnio prieigai. Kol kas nežinome, kaip ji galėjo būti įtvirtinta – tvora, medžių rietuvėmis ar kuo kitu.

Manoma, kad šis gynybinis įrenginys yra vienalaikis, susidedantis iš trijų atskirų įtvirtintų vietų. Tai retas, Lietuvos teritorijoje bene vienintelis tokio pobūdžio fortifikacinis įrenginys, įgalinęs to meto ginkluote apšaudyti vienas kito įtvirtinimų prieigas. Todėl, priešui puolant, reikėjo saugotis iš visų trijų pusių.

© *www.llt.lt*

Interneto svetainės www.llt.lt. pastaba: Šis anksčiau nepublikuotas tekstas, kurio nuorašas patvirtintas notaro 2009 11 02, svetainėje www.llt.lt nuolat skelbiamas nuo 2009 11 02.

12 pav. Pieštuvėnų piliakalnis iš vakarų pusės. 2005 m.

Tačiau šis fortifikacinis įrenginys, kuris vėlyvajame geležies amžiuje galėjo būti naudojamas kaip vientisas įrenginys, galėjo pradėti formuotis vėlyviausiai dar I tūkst. pradžioje, nes antrajame piliakalnyje aptikta Brūkšniuotosios keramikos kultūrai būdingų radinių.

Pietrytinėje ir pietvakarinėje pusėje nuo pirmojo piliakalnio yra išlikę gyvenvietės pėdsakai – čia aptikta grublėtosios keramikos, šlako, o jos pietvakarinėje dalyje – aukščiau minėtų mezolito laikotarpio dirbinių. Piliakalniai ir jų įranga įgalina šį Noreikiškių gynybinį kompleksą datuoti I tūkst.–II tūkst. pradžia.

Pieštuvėnų piliakalnis (Didysis kalnas) yra 200 m į šiaurę nuo kelio Pieštuvėnai–Noreikiškės ir 150 m į pietus nuo Alšios ežero pietinio kranto (12 pav.). Piliakalnis neturi ryškesnių išorinių piliakalniams būdingų bruožų. Piliakalnio aikštelė neturi ryškių ribų. Nuo gretimų laukų piliakalnio aikštelė yra iškilusi iki 9 m. 2005 m., žvalgant šį piliakalnį iš pietrytinės pusės, ariamajame lauke aptikta smulkių brūkšniuotosios keramikos puodų šukių ir trys titnaginės skeltės bei nuoskala, šlako trupinėlių. Nuolaidžiame piliakalnio šlaite į Alšios ežero pusę, šalia lauko keliuko, aptikta kita Brūkšniuotosios keramikos kultūrai būdinga puodo šukė. 2003 m. šį piliakalnį tyrinėjo R. Kraujalis, tačiau kultūrinio sluoksnio neaptiko. Matyt, ant šios kalvos ar jos pašlaitėje yra buvusi Brūkšniuotosios keramikos kultūros gyvenvietė, kuri amžių bėgyje yra stipriai apardyta. Todėl šį piliakalnį galima būtų laikyti Brūkšniuotosios keramikos kultūros laikotarpio (pirmieji amžiai prieš Kr. ir pirmieji amžiai po Kr.) gyvenviete.

Stakliškių I piliakalnis (anksčiau Piliakalnio kaimo piliakalnis) yra į rytus ir šiaurės rytus nuo Stakliškių miestelio, Guostės upelio dešiniajame krante. Iš pietų, vakarų ir rytų piliakalnį juosia Guostės ir bevardžio upelio vandenys. Šlaitai iki 13 m aukščio, statūs. Aikštelė 42 m ilgio ir 38 m pločio, kurios šiaurinėje dalyje nuo mažiau apsaugotos vandenų pusės yra 42 m ilgio, 2 m aukščio ir 15 m pločio pylimas, už kurio yra 14 m pločio ir 2 m gylio griovys. Pietinė aikštelės dalis atskirta 15 m ilgio, 10 m pločio ir 3 m gylio grioviu (13 pav.). Piliakalnio šlaitai nuslinkę, o jų apačios eroduoja. Piliakalnis datuojamas I tūkst. pabaiga–II tūkst. pradžia.

1963 m. vasarą kraštotyrininkas A. Navarackas, žvalgydamas Stakliškių apylinkių archeologinius paminklus, išaiškino, kad dar 1957 m. netoli Stakliškių I pi-

© www.llt.lt

Interneto svetainės www.llt.lt. pastaba: Šis anksčiau nepublikuotas tekstas, kurio nuorašas patvirtintas notaro 2009 11 02, svetainėje www.llt.lt nuolat skelbiamas nuo 2009 11 02.

13 pav. Stakliškių I piliakalnis. Griovys ir atskirta trikampė aikštelė nuo pagrindinės piliakalnio aikštelės. 2005 m.

liakalnio traktorininkas J. Žarnauskas, ardamas lauką, 30–40 cm gylyje, 20–25 cm aukščio žalvariniame inde aptiko XIII–XIV a. sidabrinių daiktų lobį. Tais pačiais metais kraštotyrininkui pavyko iš radėjo tėvų gauti 3 sidabrinius monetinius lydinius, o likusiąją lobio dalį pavyko gauti kiek vėliau. Visų atgautų daiktų lobis svėrė 3,2 kg (25). Dauguma gautųjų lobio daiktų buvo jau gerokai apgadinta, kadangi radėjas iš pradžių norėjo pritaikyti juos įvairiems buitiniams reikalams.

Stakliškių II piliakalnį (Guostelė, Lygutė) 1986 m. aptiko archeologas V. Valickis. Jis yra 1,5 km į šiaurės rytus nuo Stakliškių miestelio centro, 850 m į pietryčius nuo Stakliškių I piliakalnio, Būdų miško 19-ajame kvartale, Trydupio kairiajame krante esančioje pakilumoje šalia P. Germanavičiaus sodybos. Išlikusios piliakalnio aikštelės ilgis – 8 m, plotis – 10 m, kurios rytiniame pakraštyje yra puslankio formos 20 m ilgio, 3 m aukščio ir 12 m pločio pylimas, už kurio yra 11 m pločio ir 1 m gylio griovys. Piliakalnio šlaitai statūs, iki 7 m aukščio. Šalia piliakalnio, mišku einančio keliuko pusėje, gali būti gyvenvietės liekanų. Čia aptiktos 2 lygiu paviršiumi lipdytos puodų šukės.

200 m į rytus nuo piliakalnio yra IX–XII a. pilkapynas. Šis gynybinis įtvirtinimas, piliakalnio papėdės gyvenvietė ir pilkapynas sudaro vientisą I tūkst. pabaigoje ir II tūkst. pradžioje čia gyvenusios bendruomenės kompleksą.

Vilkininkų (Karkliniškės) piliakalnis yra Prienų–Trakų plento dešinėje pusėje ties plento ir kelio Intuponys–Druskeliškės sankryža, 150 m Druskeliškių kaimo link, kelio kairėje pusėje. Piliakalnis apardytas, nors šlaitai statūs, iki 9 m aukščio. Viršuje yra 40 × 11 m pločio aikštelė. Iš šiaurės pusės yra nusausinta dauba. Piliakalnio aplinkoje kokių nors radinių neaptikta. Pagal piliakalnio formą jis gali būti datuojamas I tūkst.

Labai išvaizdžios formos – kūgio, nupjauta viršūne – Lepelionių (Balnakalnis, Napoleono kepurė, Krištapiškių) piliakalnis yra Prienų–Trakų plento dešinėje pusėje į šiaurės rytus nuo Lieliaus ežero. Iš pietų, šiaurės ir vakarų piliakalnį juosia pelkėta žemuma. Piliakalnio aikštelė, turinti 10 × 13 m pločio, iš visų pusių apjuosta pylimu. Šlaitai 7,5–15 m aukščio, statūs. Į šiaurę ir į rytus nuo piliakalnio yra buvusi papėdės gyvenvietė, kurioje aptinkama lipdytos grublėtosios ir lygiu paviršiumi keramikos puodų šukių. Piliakalnis datuojamas I tūkst. antrąja puse–II tūkst. pradžia.

© *www.llt.lt*

Interneto svetainės www.llt.lt. pastaba: Šis anksčiau nepublikuotas tekstas, kurio nuorašas patvirtintas notaro 2009 11 02, svetainėje www.llt.lt nuolat skelbiamas nuo 2009 11 02.

Gerulių piliakalnis yra Obelties upės dešiniajame krante, pietiniame Gojaus miško pakraštyje. Iš šiaurės ir vakarų piliakalnį supa upė, o iš pietų ir rytų siekia aukštumą. Todėl ir 13 × 7 m aikštelės pietrytinėje dalyje yra 6,5 m aukščio ir 19 m pločio pylimas, kuris aikštelę juosia puslankiu. Už pylimo yra 25 m pločio ir 2 m gylio griovys. Šlaitai statūs, iki 12 m aukščio. Pietinėje ir pietrytinėje piliakalnio papėdės dalyje yra aptikta gyvenvietės liekanų, kur rasta lipdytų puodų šukių lygiu ir grublėtu paviršiumi. Piliakalnis datuojamas I tūkst. viduriu–II tūkst. pradžia.

0,85 km į vakarus nuo Gerulių piliakalnio ir 0,4 km į šiaurę nuo Obelties kairiojo kranto, Gojaus miške yra aukščiau minėtas Gerulių pilkapynas. Gerulių piliakalnis, šalia esanti gyvenvietė ir pilkapynas irgi sudaro vieną archeologinį kompleksą, kuris galėjo egzistuoti I tūkst. antrojoje pusėje.

Su priešistore susiję paminklai

Priešistorės laikus gali siekti alkakalniai. Vienas jų yra Sienakalnis (Senapilis) (Stakliškių sen.) prie Gelužio ežero. Ant šio kalno yra dauba, grįsta akmenimis, kalno papėdėje auga šakomis suaugęs ąžuolas (14 pav.), o netoli yra akmuo su velnio kanopa. Pagal istorikę žolininkę R. Balsevičiūtę, apie šį kalną yra daugybė pasakojimų ir padavimų, nurodoma, kad čia vaidenasi. Panašūs kalnai, apipinti padavimais, yra Skarbakalnis ir Aukštojos.

Kitas keistai išaugęs ąžuolas su skyle ties kamienu yra vadinamas Baudėjų ąžuolu (15 pav.). Tikima, kad per šią ąžuolo

14 pav. Šventas Sienakalnio ąžuolas (Stakliškių sen.). 2004 m.

15 pav. Šventas Baudėjų ąžuolas (Stakliškių sen.). 2005 m.

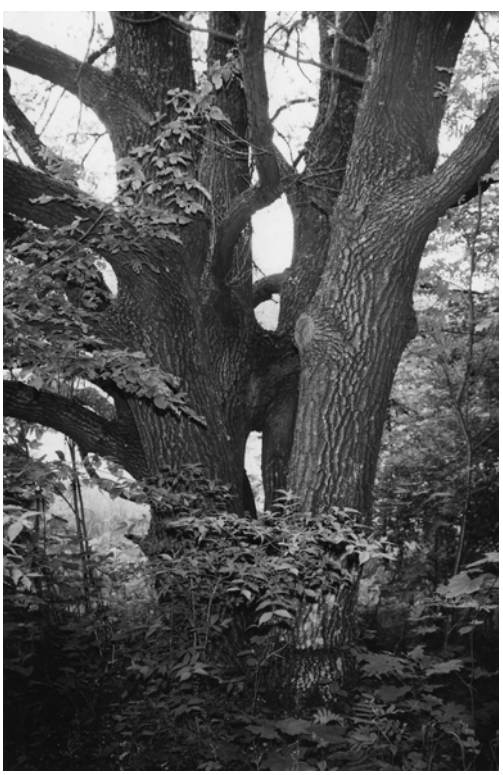

© *www.llt.lt*

Interneto svetainės www.llt.lt. pastaba: Šis anksčiau nepublikuotas tekstas, kurio nuorašas patvirtintas notaro 2009 11 02, svetainėje www.llt.lt nuolat skelbiamas nuo 2009 11 02.

16 pav. Akmuo Užkeikta merga Intuponių kapinėse (Stakliškių sen.). 2004 m.

17 pav. Gaidžio akmuo Būdų kaime (Stakliškių sen.). 2004 m.

kamiene esančią ertmę perkišti žmonės pasveiks, perkišti daiktai – turės didelių galių. Taip buvo tikima ir Prūsijoje. Tokias apeigas, pagal Pretorijų, aprašė W. Gaerte (26), o šie užrašyti tikėjimai glaudžiai siejasi net su šių dienų žmonių pasakojimais.

Intuponių kaimo (Stakliškių sen.) kapinėse yra akmuo, vadinamas Užkeikta merga. Jis nuo seno yra kapinių teritorijoje (16 pav.) ir niekas nepamena, kad jis būtų buvęs judintas iš vietos. Panašūs apeiginiai akmenys žinomi Noreikiškių (Laumės akmenys) ir Būdų (Gaidžio akmuo) (17 pav.) kaimuose. Pagal žmonių pasakojimus, prie pastarojo akmens po vasaros ir rudens talkų žmonės susirinkdavo pasilinksminti.

Prie Lieliaus ežero, tarp Krištapiškių ir Lebelionių kaimų (Stakliškių sen.), yra Liešiškių šaltinis, turintis gydomųjų galių. Apie įvairias to šaltinio galias daug duomenų yra pateikusi R. Balsevičiūtės senelė J. Vindziulienė.

Kvietkinės kaime, piečiau Krištapiškių, yra iš kalno bėgantis ir gydomųjų savybių turintis šaltinis, kuris labai suniokotas, nes netoli buvo pastatyta ferma. Šalia šaltinio buvo pastatytas kryžius, dabar jis jau nugriuvęs. Menama ten buvus akmenį su skylute, į kurią pribėgdavo vandens. Žmonės sakydavo, kad, norint gerai matyti, reikia juo akis plauti. Gali būti, kad ten yra buvusi senovinė šventvietė. Tos vietos žmonės vengdavo, nes, kaip pasakojama, vakarais ir nakčia ten vaidendavosi. Panašių gydomųjų galių turįs ir Žiupos šaltinis, esantis apie 2 km į pietus nuo Stakliškių.

Nenuostabu, kad Stakliškių apylinkėse, kuriose dar XIX a. pradžioje veikė gydykla, prie Verknės, Guostės, Alšios, Obelties upelių ir šiuo metu yra 10 mineralinių šaltinių, turinčių gydomųjų savybių. XVIII a. pradėjo garsėti Stakliškių mineralinio vandens šaltiniai. Stakliškių šaltinius XIX a. pradžioje ištyrė Vilniaus universiteto mokslininkai. Čia buvo pastatytos gydyklos, priklausiusios Muravjovams (čia užaugo ir savo žiauriais darbais pagarsėjęs Muravjovas-Korikas), kur veikė pirmasis Lietuvoje nedidelis Stakliškių balneologinis kurortas. Stakliškių kurortas nesuklestėjo, o po 1857 m. gaisro visai sunyko.

Šie šaltiniai, be abejo, buvo žinomi ir priešistorėje čia gyvenusiems žmonėms. Apie Gojaus miške prie Obelties (netoli Baudėjų) esančius gydomųjų galių turinčius vandens šaltinius yra pasakojama daug padavimų. Vieni pasakojimai nurodo, kad

© *www.llt.lt*

Interneto svetainės www.llt.lt. pastaba: Šis anksčiau nepublikuotas tekstas, kurio nuorašas patvirtintas notaro 2009 11 02, svetainėje www.llt.lt nuolat skelbiamas nuo 2009 11 02.

pagirdyti šiuo vandeniu sergantys galvijai pagyja, kiti, kad, nusiprausus juo, pasveiksta akys, o dažnai prausiant sąnarius, jie nesopa.

Šventais laikomi ir kai kurie laukai. Vienas jų yra Grikapėdžio kaime (Jiezno sen.) netoli upelio. Čia, ryte pavaikščiojus po rasą, pasveikstama.

Išaiškinta priešistorė

Sukaupti senuosius laikus menantys duomenys įgalina pateikti trumpą Jiezno ir Stakliškių apylinkių priešistorės apybraižą.

Seniausi poledyninio laikotarpio žmonės, gyvenę panemuniuos prie brastų, buvo Svidrų kultūros žmonės, kurie medžiojo elnius prie jų migracijos kelių. Šie gyventojai plačiai klajojo po Rytų Pabaltijį ir palengva pasiliko gyventi didžiuliuose Šiaurės rytų Europos plotuose. Dalis Svidrų kultūros gyventojų pasiliko Lietuvos teritorijoje ir, keičiantis klimatui, adaptavosi prie naujų gamtinių sąlygų. Paleolito pabaigoje ir mezolito pradžioje, užaugus mūsų platumose miškams, pasikeitė gyventojų ūkis, sumažėjo medžiotojų migracijos teritorijos, o išplitus žvejybai, tapo sėslesni. Tuo metu gerokai pasikeitė darbo ir medžioklės įrankių gamybos technologija. Atsirado daug individualiai gamybinei veiklai būdingų įrankių: titnaginių kirvių, skobtų, sudedamųjų ašmenėlių, skirtų žeberklams, antgaliams, peiliams. Žmonės gaminosi iš sumedžiotų žvėrių kaulų ir ragų ginklus, darbo įrankius. Pagal technokompleksus, aptinkamus rytinėje Prienų rajono dalyje, čia mezolito laikmečiu gyveno Kundos ir Nemuno (Janislavicų) kultūrų gyventojai.

Neolitas – tai naujų technologijų įsisavinimo laikmetis. Naujos technologijos greitai padėjo padidinti gamybinio ūkio rentabilumą, o tai sąlygojo gyvulininkystės ir žemdirbystės plėtrą tuose rajonuose, kur jos nebuvo pakankamai efektyvios. Ankstyvojo neolito laikmečiu pasirodo keramika, įgalinusi pagerinti žmogaus mitybą bei buitį. Ankstyviausia keramika rytinėje Prienų rajono dalyje buvo Nemuno kultūros puodai, kurie buvo aptikti Nemuno upės pakrantėse. Nemuno ir Verknės upės buvo pagrindinės kelių arterijos, kuriomis vyko mainai ir ryšiai su kitomis bendruomenėmis. Todėl palei jas aptinkama daug gyvenviečių, kurios atspindi to meto gyvensenos ypatumus.

Viduriniojo neolito pabaigoje ir vėlyvojo neolito pradžioje prie Verknės upės pasirodo Rutulinių amforų kultūros gyventojai, kurių ekonominis pagrindas buvo naminių gyvulių auginimas. Šios kultūros atstovai atsekami pagal paliktus įtveriamuosius keturkampio skersinio pjūvio šlifuotu paviršiumi titnaginius kirvius. Jie gyveno Verknės aukštupio ir vidurupio slėniuose, augindami gyvulius ir bendraudami su vietiniais Nemuno ir Narvos kultūrų gyventojais. Kiek vėliau čia pasirodo judrūs, gal ir karingi, mainais besiverčiantys Virvelinės keramikos kultūros žmonės, kurie panemunių trumpalaikėse gyvenvietėse paliko save identifikuojančią keramiką, darbo įrankius bei ginklus. Iš šio laikotarpio Pelekonių kaimo teritorijoje yra aptikta trikampių strėlės antgalių, Virvelinės keramikos kultūrai būdingos keramikos, puoštos virvučių įspaudais, o Stakliškių apylinkėje – laivinių kovos kirvių.

Bronzos amžiaus paminklų nedaug. Gyventojų ūkis keitėsi. Šiuo laikmečiu išaugusi kailinių žvėrių medžioklė, ką patvirtina paleoosteologiniai tyrimai, rodo, kad kailiai tapo paklausia preke, mainantis į metalo ar titnago dirbinius. Bronzinių dirbinių mūsų aptariamoje teritorijoje žinoma tik iš Baudėjų lobio, o arčiausiai jų aptikta

© www.llt.lt

Interneto svetainės www.llt.lt. pastaba: Šis anksčiau nepublikuotas tekstas, kurio nuorašas patvirtintas notaro 2009 11 02, svetainėje www.llt.lt nuolat skelbiamas nuo 2009 11 02.

kitoje Nemuno pusėje – Prienlaukio apardytame griautiniame kapinyne bei Alytaus miesto ribose. Vėlyvajame bronzos ir ankstyvajame geležies amžiuje mūsų aptariamoje teritorijoje išplinta Brūkšniuotosios keramikos kultūra. Pasirodo ankstyvieji piliakalniai ir atviro tipo gyvenvietės netoli piliakalnių. Tokiu pavyzdžiu gali būti Pieštuvėnų piliakalnis. Visi piliakalniai daugiau ar mažiau buvo įtvirtinti, o tai reiškia, kad būta įtemptų santykių tarp atskirų bendruomenių ar jų grupių. Piliakalniai buvo skirti maisto, metalo, gyvulių, pašaro ir kitam turtui apsaugoti. Kartu jie buvo bendruomenės administraciniai ir dvasiniai centrai. Vykstant socialinei diferenciacijai, iškyla bendruomenių ir karo vadų luomas. Piliakalnių medžiaga rodo, kad tuo metu vyko rimti pokyčiai ekonomikoje. Prieš tai vyravusią sėsliąją gyvulininkystę pamažu ima keisti žemdirbystė. Gausūs akmeniniai kirviai rodo, kad buvo plačiai kertami miškai ir įdirbama žemė, plito lydiminė žemdirbystė, kiaulių, galvijų, avių, ožkų ir arklių auginimas. Trūkstant metalo, plačiai buvo naudojami akmeniniai, kauliniai ir raginiai dirbiniai. Bendruomeninė teritorija su gamybinės ir gavybinės paskirties objektais buvo labai saugomi.

Ryškesni pokyčiai žmonių gyvensenoje atsiranda romėniškajame laikotarpyje, arba senajame geležies amžiuje. Visoje Lietuvos teritorijoje plinta geležies metalurgija, ypač Brūkšniuotosios keramikos kultūros areale. Tyrinėtuose piliakalniuose arba šalia jų aptinkama šlako, gargažių, kurios rodo, kad vietoje išmokta išgauti geležį. Žmonės pradėjo gaminti geležinius kaltus, peilius-dalgelius, žirkles, ylas, pentinius siauraašmenius kirvius. Tai leido sparčiau vystyti lydyminę žemdirbystę, plėtoti gyvulininkystę; geležiniai darbo įrankiai leido plėsti laukus, spėriau kurti naujas gyvenvietes. Plėtojantis prekybai su Vielbarko, Pševorsko kultūromis, daugėja spalvotųjų metalų ir iš jų gaminamų papuošalų, išmokstama gaminti emaliuotus dirbinius, kurie aptikti Medžionių kapinyne. Prienų rajono rytinė teritorija tuo metu patenka į plokštinių kapinynų sritį, kuri kartu su ankstyvąja Rytų pilkapių kultūra egzistavo tuo pačiu metu ir toje pat teritorijoje. Tą situaciją ryškiai parodo Medžionių plokštinio kapinyno tyrimų medžiaga.

Tautų kraustymosi laikmečiu – V–VIII a. – šalia didesnių piliakalnių pasirodo miniatiūrinių, skirtų nedidelės bendruomenės gynybai pavojaus metu. Prie tokių piliakalnių, kuriuose aptinkama grublėtosios keramikos, galima priskirti Paukščių, Lepelionių, Noreikiškių ir kt. piliakalnius. Šiuo laikotarpiu įsivyrauja ariamoji žemdirbystė, nereguliarus dvilaukis, aptinkami arklai su kastuvėlio ar irklo formos noragais, pjautuvai su žemyn lenktu smaigaliu, plėtojasi gyvulininkystė, ypač stambiųjų raguočių auginimas, įvairūs amatai – kalvystė, spalvotoji ir juodoji metalurgija (prie piliakalnių aptinkama gargažių ir šlako), medžio apdirbimas (išplinta rentininė statyba), audimas.

To meto pilkapių palaidojimuose plinta deginimo papročiai, o VI a. jis mūsų aptariamoje teritorijoje tapo vyraujančiu. Pilkapiuose nuo VII a. sampilą ar mirusiųjų laidojimo arealą juosiantį akmenų vainiką keičia griovys(iai). Taip vizualiai lengviau galima nustatyti ankstyvesnius – III–VI ir vėlyvesnius – VIII–XII a. pilkapius. Prie ankstyvesniam laikotarpiui priklausančių pilkapynų mūsų aptariamoje teritorijoje galima priskirti Gerulių pilkapius.

To meto visuomenėje telkėsi kariaunų būriai, kuriuos išlaikė bendruomenė, gentims vadovavo kunigaikščiai, pradėjo formuotis genčių sąjungos, įsigalėti paprotinė teisė.

© *www.llt.lt*

Interneto svetainės www.llt.lt. pastaba: Šis anksčiau nepublikuotas tekstas, kurio nuorašas patvirtintas notaro 2009 11 02, svetainėje www.llt.lt nuolat skelbiamas nuo 2009 11 02.

Vėlyvajame geležies amžiuje, arba vikingų laikotarpiu (IX–XI a.), mūsų aptariamoje teritorijoje piliakalnių įtvirtinimai išsiplečia: paaukštėja ir padaugėja pylimų, pagilėja grioviai, pylimuose atsiranda mediniai įtvirtinimai, ant jų aptvarai, išauga medinės pilaitės. Prie pilaičių atsiranda priešpiliai, piliakalnių papėdėse išauga didesnės gyvenvietės. Prie tokių galima būtų priskirti Pelekonių III, IV, Stakliškių I ir II, Gerulių, Noreikiškių ir kt. piliakalnius.

Mirusieji ir toliau buvo laidojami deginti pilkapiuose, kartais degintas mirusiojo kapas įrengiamas sampile, iškasus duobutę. Mirusiesiems įkapių buvo dedama nedaug, paprastai tik ginklų, darbo įrankių, rečiau papuošalų. Kartu būna palaidoti ir žirgai, dažniausiai po sampilo pagrindu.

Gyventojai plėtojo ariamąją žemdirbystę, augino žirgus, stambiuosius ir smulkiuosius raguočius. Prie piliakalnių ar šalia jų esančių gyvenviečių teritorijoje amatininkai geležį iš pelkių rūdos lydydavo krosnelėse-rudnelėse. Kalviai naudojo sudėtingą technologiją (dirbinių įanglinimą, geležčių ir ašmenų suvirinimą), juvelyrai gamino daug dirbinių iš bronzos, sidabro, juos įmantriai ornamentuodavo. Puodžiai pradėjo žiesti puodus, nors dar daug jų buvo gaminama lipdant rankomis. Pirkliai pradėjo naudoti svarstykles ir svorelius.

Augant ir plečiantis žemdirbystei, gyvulininkystei, didėjo ariamų plotų ir pievų plotai. Bendruomenės jau galėjo išlaikyti kariauną, ją aprūpinti ginklais. Šiuo metu išryškėja socialinė diferenciacija, atsiranda kaip karo grobis vergai, iškyla karo ir genčių sąjungų vadai.

Vikingų laikotarpio pabaigoje jau susidarė sąlygos valstybei atsirasti. XII a. pab. sustiprėjo kaimyninių valstybių puolimai į baltų genčių teritorijas, o tai skatino genčių sąjungas vienytis. Susijungus kelioms teritorinėms bendruomenėms, formavosi valsčiai. Valsčių ekonominiu pagrindu buvo žemdirbystė, plėtojama paveldimos privatinės nuosavybės pagrindu. Kartu valsčiuose formavosi kariauna, dažniausiai iš žemės nepaveldėjusių jaunesnių sūnų. Ši kariauna tapo būtina diduomenei, primetant savo ekonomines sąlygas kitiems valsčiams, prievartiniam duoklių rinkimui. Keletas valsčių sudarė žemę. Lietuvių genčių teritorijoje iš istorinių šaltinių žinomos Nalšios, Deltuvos, Neries ir Lietuvos žemės. Rytinė Prienų teritorija įėjo į Pietų Lietuvos vėlyvųjų degintinių kapinynų teritoriją ir buvo besiformuojančios Lietuvos žemės teritorijoje (plačiąja prasme), netoli besiformuojančių jotvingių genčių.

Literatūra

1. Gloger Z. Osady nad Niemnem i na Podlasiu z czasów użytku krzemienia, *Wiadomości Archeologiczne*, 1873, t. 1, p. 97–123; Tarasenka P. *Lietuvos archeologijos medžiaga*, Kaunas, 1928; Rimantienė R. Akmens amžiaus paminklai, *Lietuvos TSR Archeologijos atlasas*, Vilnius, 1974, p. 5–83.
2. Tarasenka P. *Lietuvos archeologijos medžiaga*, Kaunas, 1928, p. 231.
3. Tarasenka P. *Lietuvos archeologijos* ..., p. 192.
4. Tarasenka P. *Lietuvos archeologijos* ..., p. 127, 268.
5. Puzinas J. Naujausių proistorinių tyrinėjimų duomenys, *Rinktiniai raštai*, Chicago, 1983, p. 52, pav. 10:2.
6. Grigalavičienė E. *Žalvario ir ankstyvasis geležies amžius Lietuvoje*, Vilnius, 1995, p. 178.
7. Antanavičius J. Medžionių, Prienų raj., pavieniai kapai, *Archeologiniai ir etnografiniai tyrinėjimai Lietuvoje*, Vilnius, 1970, p. 44–45; Antanavičius J. Medžionių (Prienų raj.) kapai, *Kraštotyra*, Vilnius, 1970, p. 130–140.

© *www.llt.lt*

Interneto svetainės www.llt.lt. pastaba: Šis anksčiau nepublikuotas tekstas, kurio nuorašas patvirtintas notaro 2009 11 02, svetainėje www.llt.lt nuolat skelbiamas nuo 2009 11 02.

8. Tautavičius A., Grigalavičienė E. Piliakalniai ir jų radiniai, *Lietuvos TSR Archeologijos atlasas,* Vilnius, 1975, t. 2, p. 5–25.
9. Daugudis V., Merkevičius A., Tautavičius A. Paminklų sąrašas, *Lietuvos TSR Archeologijos atlasas*, Vilnius, 1975, p. 26–195.
10. Zabiela G. Pelekonių piliakalnio I (Prienų raj.) tyrinėjimai 1988 m., *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1988 ir 1989 metais*, Vilnius, 1990, p. 36–37.
11. *Lietuvos istorija* (ats. red. A. Girininkas), Vilnius, 2005, t. 1; *Lietuvos istorija* (ats. red. G. Zabiela), Vilnius, 2007, t. 2.
12. *Lietuvos TSR atlasas,* Maskva, 1981, p. 54–55.
13. Daugnora L., Girininkas A. Šiaurės elnių keliai ir jų paplitimas Lietuvoje vėlyvajame paleolite, *Lietuvos archeologija*, Vilnius, 2005, t. 29, p. 119–132.
14. Вознячук Л. Н., Вальчик М. А. *Морфология, строение и история развития долины Немана в неоплейстоцене и голоцене*, Минск, 1978, с. 156–157.
15. Daugnora L., Girininkas A. Šiaurės elnių ..., p. 128.
16. Zabiela G. Pelekonių piliakalnio I ..., p. 37.
17. Brazaitis Dž., Piličiauskas G. Gludinti titnaginiai kirviai Lietuvoje, *Lietuvos archeologija,* Vilnius, 2005, t. 29, p. 99.
18. Puzinas J. Naujausių proistorinių ..., p. 52.
19. Puzinas J. Naujausių proistorinių ..., p. 65, 67.
20. Antanavičius J. Medžionių, Prienų raj., pavieniai ..., p. 44–45.
21. Merkevičius A. Prienų rajono archeologijos paminklų žvalgymas, *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1988–1989 metais*, Vilnius, 1990, p. 196–198.
22. Baubonis Z., Zabiela G. *Lietuvos piliakalniai. Atlasas,* Vilnius, 2004, t. 2, p. 250–251.
23. Zabiela G. Pelekonių piliakalnio I ..., p. 37.
24. Ivanauskas E. Kapinynų ir gyvenviečių žvalgomieji tyrinėjimai Vidurio ir Rytų Lietuvoje, *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1996 ir 1997 metais*, Vilnius, 1998, p. 454.
25. Daugudis V. *Stakliškių lobis,* Vilnius, 1968, p. 3–8.
26. Gaerte W. Kriecht'ur in Altpreußen, *Altpreußen*, 1936, Heft 4, p. 179–182.

Straipsnio rankraštis gautas 2007 08 21, serijos „Lietuvos valsčiai" Mokslo darbų komisijos įvertintas 2007 11 28, skelbti parengtas 2009 07 31.
Straipsnis numatomas spausdinti „Lietuvos valsčių" serijos monografijoje „Jieznas. Stakliškės" (vyr. redaktorius ir sudarytojas *Juozas Pugačiauskas*).

Straipsnio kalbos redaktorius *Albinas Masaitis*, korektorė *Rasa Kašėtienė*, anglų k. redaktorius, vertėjas *Aloyzas Pranas Knabikas.*

Straipsnio priedai, skelbiami atskirai (specializuotuose rinkinio skyriuose):
1. Straipsnio santrauka anglų kalba.
2. Žinios apie autorių.

© Skelbiant ar bet kokiu būdu panaudojant bet kurį svetainės www.llt.lt tekstą ar jo dalį kartu su juo privaloma skelbti interneto svetainės „Lietuvos lokaliniai tyrimai. www.llt.lt" visą nesutrumpintą pavadinimą, straipsnio autorių, straipsnio pavadinimą, „Lietuvos valsčių" serijos ir monografijos, kuriai straipsnis parašytas, pavadinimus bei straipsnio pirmojo paskelbimo serijos monografijoje ir jo paskelbimo svetainėje www.llt.lt datas (jei šios datos sutampa, skelbiama viena – paskelbimo svetainėje www.llt.lt data).

Interneto svetainės www.llt.lt. pastaba: Šis anksčiau nepublikuotas tekstas, kurio nuorašas patvirtintas notaro 2009 11 02, svetainėje www.llt.lt nuolat skelbiamas nuo 2009 11 02.